

ДУНЁДА ХОЗИРГИ КУНДА ИҚЛИМ ЎЗГАРИШИ ВА ИНСОН УЧУН ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИ

Мадрахимова Нилуфар Акбаралиевна

*Республика шошилинч тиббий ёрдам илмий маркази Фаргона филиали
нейрохирургик реанимация бўлими катта хамишраси*

Аннотация: *Мазкур мақолада кенг тарқалаётган глобал муаммолардан бири бўлган иқлим ўзгаришининг инсон учун озиқ-овқат хавфсизлигига таҳдидлари таҳлил қилинади. Иқлим ўзгаришининг ҳосилдорликка, сув ресурсларига, зараркунандалар ва касалликларга, озиқ-овқат нархларига ва таъминот тизимларига таъсири кўриб чиқилади. Шунингдек, мақолада дунёда рўй бераётган озиқ-овқат инқироzi ва атмосфера бузилишининг сабаблари, уларнинг оқибатларини, ҳозирда юртимизда амалга ошириш режаси янгилаб қилинган ишларни кўриб чиқилади.*

Калит сўзлар: *агфляция, коронавирус пандемияси, экологик танглик, иқлим ўзгариши, БМТ маълумотлари, “геометрик прогрессия”, “арифметик прогрессия”, озиқ-овқат хавфсизлиги, ҳосилдорлик, сув ресурслари, нархлар, таъминот тизимлари.*

Бугунги илм-фан, технология тараққиёти даврида дунё манзараси тубдан ўзгариб кетди. Бу ўзгаришлар натижасида бир қатор долзарб, таъсир доираси бутун дунёни қамраб олган, инсониятнинг келажақдаги ижтимоий тараққиётини белгилаб берадиган муаммолар вужудга келмоқда.

Иқлим ўзгариши ана шундай кенг тарқалаётган глобал муаммолардан бири бўлиб, бунинг натижасида яна бир қанча глобал муаммолар, жумладан, озиқ-овқат инқироzi вужудга келаётир. Айниқса, кейинги йилларда сайёрамиз бўйлаб глобал исиш, кучли шамол, қурғоқчилик, сув тошқинлари ва ёнғинлар янада кўпроқ содир бўла бошлади, музликлар эриши кучайди. Бу каби иқлим ўзгаришлари бир қатор салбий оқибатларга олиб келмоқда.

Хусусан, ҳарорат кўтарилиши натижасида сувнинг буғланиш коэффициенти ошиши ҳудудларда сув ресурслари камайишига, танқислигига таъсир этмоқда. Экологик танглик оқибатида йил давомида умуман ёнғингарчилик бўлмаган кунлар сони кўпаймоқда. Тупроқнинг намлиги камайиши ҳисобига такрорий қурғоқчилик хавфи ортаётир ва ҳосилдорлик кўрсаткичлари тушиб кетмоқда. Атмосфера ҳавосида катта майдонларда чангланиш ортмоқда. Исиш ва совиш каби аномал

ходисаларнинг ўзгариши қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва меваларнинг нобуд бўлишига олиб келаяпти.

Бундан ташқари, яқин йилларда жаҳон ҳамжамияти унчалик аҳамият бермаган озиқ-овқат инқирози деярли барча давлатларни жиддий ташвишга солаётгани айтиш ҳақиқат. Озиқ-овқат маҳсулотларнинг нархлари ўта даражада ошишини англатувчи янги термин — агфляция (аграр инфляция) бутун дунё мамлакатлари “луғати”дан муқим жой олиб улгурди. Ҳолбуки, XX асрнинг охирига келиб дунёнинг фақатгина ўттизга яқин ривожланган мамлакатлари учун аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари билан етарли даражада таъминлашга эришиш муаммоси ўз долзарблигини йўқотган эди.

Бугунги кунда дунёнинг деярли барча давлатлари учун бу муаммо энг муқим масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Айниқса, 2020 йилда бошланган коронавирус пандемияси инқирози ва уни бартараф этиш шароитида бу масала яна кун тартибига чиқди. Ҳисоботларда озиқ-овқат инқирози ва очарчилик муаммосининг келиб чиқишида бир қанча сабаблар қаторида иқлим ўзгариши ва табиат ҳодисалари ҳам қайд этилмоқда.

Хусусан, БМТ маълумотларига кўра, ер юзи аҳолиси сони “геометрик прогрессия” бўйича ортиб бормоқда, афсуски, уларнинг эҳтиёжи “арифметик прогрессия” бўйича қондирилмоқда. Ҳозирда жаҳон аҳолисининг 815 миллион нафари оч қолаётган бўлса, 2050 йилга бориб бу рақам 2 миллиард кишига етиши тахмин қилинаётир. Айтиш жоизки, уларнинг 12,9 фоизи ривожланаётган мамлакатларда яшайди.

Шу ўринда, дунёда рўй бераётган озиқ-овқат инқирозининг қуйидаги сабабларини айтиш жоиз. Биринчидан, сўнгги йилларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқарувчиларнинг харажатлари ошди. Бу борада қишлоқ хўжалиги техникаларининг асосий ёқилғиси ҳисобланган бензин ва дизел нархлари ўсди, ўз навбатида, транспорт тарифлари ошди, асосий минерал ўғитларнинг нархлари ҳам қимматлашди.

Иккинчидан, бутун дунё бўйича озиқ-овқатга бўлган талаб ҳажмида ва таркибида глобал силжишлар рўй берди. Масалан, ўтган асрнинг 60-йилларидан буён Ҳиндистон, Миср, Нигерия, Бангладеш каби давлатларнинг аҳоли сони тахминан уч баробар ошган бўлса-да, экин майдонлари ўзгармай қолди. Бундай ҳолат дунёнинг бошқа ҳудудларида ҳам рўй бермоқда. Шунингдек, охириги 15-20 йилда аҳолининг озиқ-овқат истеъмоли рақибларида ҳам сезиларли ўзгаришлар содир бўлди. Айрим ривожланаётган мамлакатларда, жумладан, Хитой ва Жануби-Шарқий Осиё мамлакатларида аҳоли гўштни кўпроқ истеъмол қила бошлади.

Учинчидан, биоёқилғи бозорининг тез суръатлар билан ривожланиши доннинг нархи ошишига қўшимча сабаб бўлаётир. Ривожланган давлатларнинг ўсимлик манбаларига асосланган “экологик тоза” ёқилғини ишлаб чиқариш дастури доирасида биоёқилғи (этанол) учун керак бўлган қишлоқ хўжалиги талабни ошириб юборди.

Ушбу сабаблардан кўриниб турибдики, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш дунё мамлакатлари олдида турган энг долзарб вазифалардан бири бўлиб қолмоқда. БМТ мутахассислари ҳам бугун озиқ-овқат маҳсулотларини етиштириш ва уларни тақсимлаш бўйича ёндашувни мутлақо ўзгартириш вақти келганини таъкидламоқда. Қолаверса, дунё аҳолисини етарли озиқ-овқат билан таъминлашда глобал иқлим ўзгаришлари ва аҳолининг экологияга бефарқ муносабати, озиқ-овқат истеъмолидаги исрофгарчилик каби салбий омиллар ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда.

Шунингдек, бутун дунёда чучук сув, ўрмонлар, биологик хилма-хиллик кескин суръатларда камайиб бормоқда, ер унумдорлиги пасайиб, тупроқ ҳолати деградация (заволга)га учрамоқда. Айни вақтда дунёнинг илғор ва ривожланаётган давлатлари ўртасидаги озиқ-овқат истеъмоли бўйича кескин фарқлар юзага келмоқда. Статистик маълумотларнинг кўрсатишича, жаҳонда озиқ-овқат маҳсулотларини истеъмол қилиш аста-секин ўсиб бораётган бўлса-да, бу жараён аҳоли сонининг кўпайиб боришига нисбатан бир текисда юз бераётгани йўқ. Мутахассислар иқлим ўзгаришининг олдини олиш учун бир қанча тавсиялар беришмоқда. Булар — қазиб олинадиган ёқилғидан фойдаланишни камайтириш ва қайта тикланадиган энергия манбаларига ўтиш; энергия самарадорлигини ошириш ва соҳаларни энергия тежовчи технологиялар билан модернизация қилиш; табиатда яшилликни кўпайтириш, ўрмон ёнғинларининг олдини олиш, дарахтзорларни кўпайтириш; экологик тоза қишлоқ хўжалигига ўтиш; тупроқ таркибидаги органик моддаларни сақлаб қолиш (чунки уларнинг йўқолиши тўғридан-тўғри иссиқхона эффектига таъсир қилади); экологик тежамкор транспорт турларига ўтиш.

Умуман, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш масаласи нақадар долзарб эканлиги бугун ҳаммага маълум. Сайёрамиз экологик инкирозга учраб, атмосфера ифлосланиши миллиарддан ортиқ аҳоли яшайдиган минтақаларда рухсат этилган меъёрлардан ошиб бораётир. Саноат чиқиндилари ҳажми ва қишлоқ хўжалиги мақсадларида фойдаланишга яроқсиз ерлар майдони кундан-кунга кўпайиб бормоқда. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш масаласи инсоннинг яшаб қолиши учун ниҳоятда муҳим муаммога айланмоқда.

Мамлакатимиз ҳудудида атмосфера ифлосланишининг олдини олиш борасида жиддий тадбирлар кўриляётганлиги туфайли ҳаво таркиби меъёр даражада

бўлишига эришилмоқда. Аслида, атмосфера ҳавосини ифлослайдиган йирик манбалардан бири автомобил транспорти бўлиб, уларнинг чиқинди чиқариши ёқилғи сифатига, двигателларнинг ишлаш режими ва техник ҳолатига боғлиқ.

Кейинги йилларда инсон ва табиат ўртасидаги мувозанатни тўғри белгилаш, табиат бойликлари ва объектларини муҳофаза қилиш, аҳолининг экологик қулай атроф-муҳитга эгалигини таъминлаш ҳар қачонгидан ҳам муҳим ва долзарб масала бўлиб қолди. Экологик вазият бузилганлиги туфайли тупроқлар нурамоқда, табиат ноёб ўсимлик ва ҳайвонат турларидан маҳрум бўлмоқда, атмосфера ҳавоси таркибига шикаст етказилмоқда.

Ана шундай бир мураккаб ҳолатдан чиқиш, инсон, жамият ва табиат ўртасидаги муносабатларни коэволюцион ҳолатда ривожлантириш замонамизнинг кескин ижтимоий-экологик муаммоларидан биридир. Шунинг учун Ўзбекистон ҳукумати экологик муаммоларни мамлакатда ўтказилаётган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ислохотларнинг умумий жараёни билан қўшиб олиб бораётир. Хусусан, бунда:

- 2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш концепциясида 2030 йилга бориб, атмосфера ҳавосига ифлослантирувчи моддалар чиқарилишини 10 фоизга камайтириш;
- транспорт воситаларининг 80 фоизини газ-баллон ёқилғиси ва электр энергиясида ишлашга ўтказиш;
- республика ҳудудида атмосфера ҳавоси ифлосланишини автоматик тарзда ўлчайдиган постлар тизимини яратиш;
- амалдаги ишлаб чиқариш қувватларининг атмосфера ҳавосини ифлослантирувчи стационар манбаларида самарадорлиги 95 фоиздан паст бўлмаган чанг ва газларни тутиб қолувчи қурилмаларни қўллаш масалалари илгари сурилган.

Хулоса ўрнида айтганда, атмосфера ҳавоси табиий ресурсларнинг таркибий қисми бўлиб, у умуммиллий бойлик ҳисобланади ва давлат томонидан муҳофаза қилинади. Бундай шароитда ёшларнинг атмосфера ҳавосини ҳимоя қилиш технологияларини чуқур ўрганиши, уларни амалиётга татбиқ қилиши бўйича кўникмаларга эга бўлиши ҳозирги глобал ва минтақавий экологик таҳдидлар шароитида ўта муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Xadjiyeva, Zuxra Vaxrom Qizi IQLIM O'ZGARISHINING YERLAR UNUMDORLIGIGA TA'SIRI // ORIENSS. 2024. №8.
2. Исроилов Боходир Ибрагимович, Хасанов Ойбек Мардонович ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЭКОЛОГИК МУАММОЛАРНИ ҲАЛ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ // SAI. 2024. №Special Issue 42.
3. Тўхлиев Нурилом ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ ОМИЛИ: ГЛОБАЛ ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА МУАММОЛАР // SAI. 2024. №Special Issue 42.
4. Shukurov, Alisher Ne'matullaevich GLOBAL IQLIM O'ZGARISHINING OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGIGA TA'SIRI // ORIENSS. 2024. №5.
5. <https://uznature.uz/ru/site/news?id=2756>
6. Авазбек Холбеков. МАРКАЗИЙ ОСИЁ ИҚЛИМ МУЛОҚОТИ: ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЭКОЛОГИК БАРҚАРОРЛИККА ҚАРАТИЛГАН ТАШАББУСЛАРИ 19 Авг. 2024 й.
<https://strategy.uz/index.php?news=1955&lang=uz2>
7. <https://strategy.uz/index.php?news=1775>